

POMORZE A HANDEL BAŁTYCKI W OKRESIE WCZESNOHISTORYCZNYM

Literatura przedmiotu różnie ocenia rolę Bałtyku w okresie wikingim; dała się tu odczuć m. i. skłonność do doszukiwania się szlaków wielkiego handlu orientalnego w każdym mniej lub więcej aktywnym handlowo terytorium Europy. Ostatnio podniosła znaczenie „bałtyckiego mostu” Erna Patzelt w pracy „Die frankische Kultur und der Islam”¹⁾, będącej repliką na książkę Pirenne’a „Mahomet et Charlemagne”; przeciwko twierdzeniom autorki wystąpiono jednak z protestem i najnowsza nauka odmawia ówczesnemu Bałtykowi roli pośrednika między Wschodem a Zachodem²⁾. Choć bowiem krzyżują się tu zasięgi wschodnich i zachodnich znalezisk i wpływów³⁾ — linia importów orientalnych nie sięga Haithabu, zachodnich drzwi Bałtyku, a ówczesna metropolia, Birka, stanowi nie ogniwo pośrednie, lecz punkty końcowe drogi wschodniej i zachodniej⁴⁾.

Kraje nadbałtyckie są w tym okresie dla państw Islamu, Bizancjum i Europy zachodniej przede wszystkim zbiornikiem cennych i poszukiwanych towarów: niewolników, futer, skór, wosku, bursztynu⁵⁾. Ale niełatwą jest rzeczą ich pokojowa eksploatacja: Skandynawia ówczesna staje wobec zagospodarowanych krajów Orientu i Okcydentu nie tylko z towarem, lecz i z mieczem w ręku. Nierozzerwalny splot wypraw rozbójniczych i odkrywczych, handlu, grabieży, burzonych i kwitających emporiów handlowych składa się na ową epokę wikingim, która porzuciła na brzegach Bałtyku monety wszystkich niemal państw Krzyża i Islamu, a w której podnosiło się bogactwo miast pomorskich.

¹⁾ S. 218 i n.; Patzelt opiera się tu na rozprawie A. Bugge, *Nordeuropäische Verkehrswege im Mittelalter etc.*

²⁾ Arbm ann, *Schweden und das Karolingische Reich*, s. 11; zob. Małowist, *Z problematyki dziejów gospodarczych strefy bałtyckiej we wczesnym średniowieczu*, *Roczn. Dziejów Społ. X*, 1948, s. 82 i n., s. 113; zob. Heyd, *Geschichte des Levantehandels im Mittelalter I*, s. 73—75.

³⁾ Zob. tu Arbm ann, op. cit. i Arne, *La Suède et l’Orient*, passim.

⁴⁾ Arbm ann, op. cit. s. 17; Jankuhn, *Haithabu, eine germanische Stadt der Frühzeit*, 2. Aufl., s. 169—170; tenże, *Die Ausgrabungen in Haithabu (1937—1939)*, s. 201.

⁵⁾ Jacob, *Der nordisch-baltische Handel der Araber im Mittelalter*, s. 126; tenże, *Welche Handelsartikel bezogen die Araber des Mittelalters aus den nordisch-baltischen Ländern*, passim.

O udziale Pomorza w tym niezaprzeczenie bujnym życiu Morza Bałtyckiego świadczą archeologiczne i historyczne źródła; przede wszystkim ów „strumień srebra”, typowy dla północno-wschodnich szlaków, płynący tu głównie od strony Skandynawii i Gotlandii, od morza⁶⁾. Szczupły przed połową X wieku, od połowy stulecia rośnie, wskazując na wzrost napięcia stosunków pomorsko-normańskich⁷⁾. Jakiego rodzaju były te stosunki?

Politycznie nad Pomorzem Zachodnim około połowy X wieku i w pierwszej XI ciąży — z przerwami — Dania⁸⁾; ale tymi politycznymi relacjami trudno tłumaczyć napływ srebra na Pomorze — napastowanym odbiera się mienie, nie dowozi. Również nie zdaje się, aby w tym okresie Słowianie zdobywali na większą skalę skarby na Normanach. Dopiero w XI wieku zabłysną oni na Bałtyku talentem pirackim⁹⁾, a w dręczonej ich napadami Danii jeszcze w XII w. żyć będzie pamięć czasów, w których to „piraticae usus nostris creber, Sclavis perrarus exstitit”¹⁰⁾. Tak więc genezy „srebrnego strumienia” szukać wypadnie przede wszystkim w stosunkach handlowych, przypuszczalnie zresztą gęsto przeplatanych grabieżą.

Inicjatywa wymiany wyszła zapewne od Normanów, których liczne stosunkowo ślady odkrywa archeologia na wybrzeżu i u ujść Wisły i Odry. Ale według Łęgi nie tworzą oni zwartych osad; mieszkają w osiedlach pomorskich; stąd nie można mówić o kolonizacji Pomorza przez Wikin-gów¹¹⁾. Nie był kolonią wikingińską przede wszystkim Wolin, drugi atut dowodowy, stwierdzający istnienie stosunków handlowych Pomorza z Balticum. Abstrahując od relacji Ibrahima o wielkim mieście czy miastach nad „morzem otaczającym”¹²⁾, koronnego świadectwa dostarcza

⁶⁾ Zob. Jakimowicz, O pochodzeniu ozdób srebrnych znajdujących w skarbach wczesnohistorycznych, Wiad. Archeol. XII, 1933, s. 111—112. Przeciwnie tezie autora podniosły się głosy sprzeciwu (zob. Tymieniecki, Roczn. Hist. X, 1934, s. 286—291; Hensel, Potrzeba przygotowania wielkiej rocznicy, s. 12 i n.), szczególnie jeżeli chodzi o pochodzenie znalezisk śródładowych. Zdaje się jednak nie ulegać wątpliwości, że dla znalezisk pomorskich i dużej części polskich ta właśnie droga wchodzi pod uwagę; zob. Kostrzewski, Kultura prapolska, s. 331.

⁷⁾ Knorr, Die Hacksilberfunde Hinterpommerns, der Grenzmark und der Neumark, Mannus 28, 1936, s. 163.

⁸⁾ Saxo, Gramm. X, II 1; X, IV; X, VIII, 3; Koczy, Polska i Skandynawia za pierwszych Piastów, 1934, s. 113 i n.; Małowist, op. cit., s. 106.

⁹⁾ Dwa razy burza Haithabu; Jankuhn, Haithabu, eine germanische Stadt, s. 60—62; Adam, IV, XVIII. Wł. Kowalenko, Starosłowiańskie grody portowe, Przegl. Zach., n. 1950, s. 412—414.

¹⁰⁾ Saxo, X, IX, 2.

¹¹⁾ Łęga, Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk, 1930, s. 408; por. tu Jakimowicz, Prehistoria ziem polskich — okres wczesnohistoryczny, Enc. Polska IV, V, 1939—1948, s. 407—408.

¹²⁾ Relacja Ibrahima Ibn Jakuba, Pomn. Dziej. Polski, s. II, t. I, wyd. Kowalski, s. 50. W sprawie przekazu Ibn-Saida zob. Labuda, Ibrahim Ibn Jakub, Roczn. Hist. XVI, 1947, s. 123, przyp. 92; contra Władajewicz, Studia

tu Adam bremeński, mówiący wyraźnie o „civitas Sclavorum, que Jumne dicitur”. Pewna międzynarodowość oblicza Wolina, w relacji Adama podkreślona, a poświadczona archeologicznie, tłumaczy się całkowicie ówczesnym stanowiskiem miasta, będącego jedną z metropolii handlowych Bałtyku, która „mercibus omnium septentrionalium nationum locuples nihil non habet iocundi aut rari”¹³⁾.

Na ustalenie tego charakteru Wolina wpłynąć mogła w pewnej mierze okresowa zależność od Danii¹⁴⁾, gwarantująca swobodę ruchów duńskim kupcom, i upadek bezkonkurencyjnej w IX i w pierwszej połowie X wieku Birki¹⁵⁾. U podłoża jednak znaczenia Wolina i innych miast pomorskich, przede wszystkim Kołobrzegu i Gdańska, leży fakt, że reprezentują one bogactwa naturalne swego zaplecza, poszukiwane na rynkach wywozowych i wewnętrznych Bałtyku, będące podstawą stosunków z ludami bałtyckimi¹⁶⁾. Instruktywne tu jest zestawienie źródeł arabskich, wymieniających od IX wieku artykuły sprowadzane z „dalekiej północy”, z pozycjami wywozowymi taryfy szczecińskiej z lat 1250—1260¹⁷⁾. Lista towarów jest bodaj równobrzmiąca: poza niewolnikami, których trzynastowieczny dokument już nie wymienia, występują futra, skóry, wosk i miód. Wynik to ważny, skoro bowiem taryfa stwierdza, że i Pomorze wywoziło towary, których ojczyznę dość ogólnikowo lokalizują pisarze arabscy na „północy”, czy w „najdalszych krajach Słowian”, to dużo

nad relacją o Słowianach Ibrahima Ibn Jakuba, 1946, s. 560—63; identyfikacje zob.: Kowalski ib.; Labuda ib.; Widajewicz ib. Przy dzisiejszym stanie badań nad arabskimi źródłami wzmiankę Ibrahima można zużytkować raczej jako dowód, że istniały wówczas porty słowiańskie w tych stronach, niż identyfikować z konkretnymi grodami pomorskimi czy wieleckimi.

¹³⁾ Adam II, XXVII; II, XXII; Wilde, Zum Stand der Wollinforschung, Nachrichtenblatt f. dtsh. Vorzeit 16, 1940.

¹⁴⁾ Por. Małowist, op. cit., s. 106; zależność ta przejawiała się zapewne w mniej czy bardziej platonicznym uznaniu zwierzchności Danii przez książąt Pomorza czy naczelników poszczególnych grodów. O istnieniu trwałego ośrodka dyspozycyjnego i militarnego normańskiego, scil. Jomsborga pod bokiem Wolina mowy być nie może. Kosz wikingi nie da się udowodnić ani historycznie (zob. Labuda, Legenda Jomsborga, Spraw. Pozn. Tow. Nauk XIII, 1945/6), ani archeologicznie (zob. Wilde, op. cit., s. 214, przyp. 1). Można by przyjąć tylko, że po połowie wieku X w związku z walką Sinozębego z Swendem Widobrodym, w Wolinie znajdowała się załoga duńska, choć nie o tym nie wie Adam bremeński, którego informatorem był przecież „verracissimus rex Danorum” (zob. II, XXVII i II, XXVIII). Dobrze tu przypomnieć z XII wprawdzie wieku datujący casus, gdy to w czasie wojen pomorsko-duńskich Waldemar zajął opuszczoną przez mieszkańców Ologoszcz. Król próbuje osadzić w niej załogę duńską, przyrzekając wówczas swoim „sempiternum Sclaviae imperium”, ale mimo najbardziej nęcących warunków, które chce załogę stworzyć, „ob imminentis periculi magnitudinem nec animus ad resistendum nec comites suppetebant”; Saxo, XIV, XXX, 6.

¹⁵⁾ Arbm ann, op. cit., s. 11.

¹⁶⁾ Knorr, op. cit., s. 164.

¹⁷⁾ Jacob, Welche Handelsartikel bezogen die Araber etc.; Pommersch. Urkbuch I, 451.

wcześniejsze dane autorów Islamu w połączeniu z relacją Wulfstana i Adama o handlu pruskim, Adama o słowiańskim i pomorskim¹⁸⁾ pozwalają eksport ten cofnąć mocno wstecz, w wiek IX—X.

Źródła więc historyczne i archeologiczne pokrywają się; dzięki nim kontakty handlowe Pomorza przed i po roku tysięcznym rysują się dość wyraźnie. Stosunki wymienne, zrazu słabe, istnieją już w IX wieku¹⁹⁾. Wymiana koncentruje się u ujść Wisły²⁰⁾ i u ujścia Prośnicy. Zrazu przeważają kontakty wschodnio-bałtyckie²¹⁾. W drugiej połowie wieku X Gdańsk i ważny bardzo Kołobrzeg²²⁾, którego produkcja solna zdaje się odgrywać wówczas w wymianie pomorsko-bałtyckiej dość znaczną rolę, istnieją już dowodnie. Ponad ich głowy, jak wynika nie tylko ze źródeł historycznych, ale i archeologicznych, wyrasta Wolin, wykazujący silne kontakty m. i. z Haithabu, a więc i z zachodnio-bałtyckim handlem. Będąc centrum produkcji rzemieślniczej, skąd ceramika i wyroby z kości i rogu rozchodzą się po całym Bałticum, Wolin jest w drugiej połowie X i pierwszej XI wieku wybitnym — w skali bałtyckiej — emporium handlowym.

Gdzieś w drugiej połowie XI stulecia to jego nadzwyczajne znaczenie zatracą się. W początkach XII wieku to już tylko przeciętne ożywione miasto morskie o mocno pirackim zacięciu. Ani on, ani żadne z gęsto rozrzuconych nad zalewem miast — nie wyłączając wybijającego się wówczas na pierwszy plan Szczecina — nie odgrywa dominującej roli w życiu gospodarczym Bałtyku²³⁾. Dlaczego?

Zjawisko to częściowo tylko tłumaczyć można zburzeniem Wolina w r. 1043. Bałtyckie emporia — i nie one tylko — wykazują pod tym względem zdumiewającą zdolność regeneracji, po kilkakroć odbudowując się na tym samym miejscu czy w najbliższej okolicy. Zresztą napływ srebra normańskiego na Pomorze wykazuje największe natężenie właśnie około połowy XI stulecia. Nie wystarczy też upatrywać „causa deficiens” wyłącznie w morskich rozbojach Słowian, niszczących handel. Były one bezsprzecznie jedną, ale też tylko jedną z przyczyn działających. Piractwo kwitło i w poprzednim okresie: Bałtyk według świadectwa Adama

¹⁸⁾ Wulfstan, Mon. Pol. Hist. I; Adam I, LX i IV, XVIII; Jacob, Der nordisch-baltische Handel der Araber, s. 126; tenże, Welche Handelsartikel bezogen die Araber, passim.

¹⁹⁾ Łęga, Kultura Pomorza s. 352 i n.; Knorr, Die Haeksilberfunde Pommerns, s. 212.

²⁰⁾ Skupienie skarbów przy ujściu Leniwki jest znacznie większe niż nad Nogatem; Jakimowicz, Prehistoria ziem polskich, s. 411. Na tej więc podstawie o szczególnych związkach Truso z pomorsko-polskim zapleczem wnioskować by nie można. Oczekać tu należy wyników badań prehistoryków.

²¹⁾ Łęga, op. cit., s. 343/7.

²²⁾ Knorr, op. cit., s. 166; Vita prima s. Adalberti, Mon. Pol. Hist. I, s. 180; Thietmar IV, 45; zob. też Ślaski, Dzieje ziem kołobrzesckiej; Matyszewska-Ziółkowska Początki Gdańska, Roczn. Hist. XVII, 1948, s. 79.

²³⁾ Члопоока, Początki Szczecina, Roczn. Hist. XVII, 1948, s. 304/5.

roi się od piratów²⁴), Normanowie łupią na innych morzach i nie widać przyczyny, dla której mieliby tu właśnie hamować swe instynkty, a jednak w tym czasie kwitną normañskie metropolie handlowe i „nobilissima civitas Jumne”.

Przyczyny degradacji Wolina szukać należy raczej w ówczesnej sytuacji na Bałtyku, która pod koniec XI stulecia ulega zmianie. Wikińsko-normañski rozmach słabnie i zamiera. Urwały się kontakty wołzańsko-arabskie, coraz się rozluźniają związki między Skandynawią a Rusią Kijowską. Bałtyk, na którym dotąd krzyżowały się wpływy wschodnie i zachodnie, odwraca się od Orientu²⁵).

Z drugiej strony Dania, naturalna pośredniczka między Zachodem a Bałtykiem, przeżywa ciężki kryzys, „dum interius sociali bello flagrante, exterius piratica pestis ingrueret”²⁶). Na Bałtyku daje się odczuć pewien impas gospodarczy i on chyba powoduje zmierzch świetności nobilissimae civitatis²⁷).

Nie znaczy to jednak, by wymiana zamarła — skurczyła się raczej. Miasta pomorskie obok najazdów na Danię utrzymują i handlowe stosunki z Balticum²⁸). Wyraźnym centrum jest w dalszym ciągu Gotlandia; wreszcie w tym okresie zaczyna się rozwój przyszłej królowej Bałtyku, obodrzyckiej Lubeki²⁹).

Terytorium Obodrzyców posiadało dwa okna na świat. Jednym bokiem oparte o morze, drugim graniczyło z Saksonią, z którą od VIII wieku dowodnie utrzymuje stosunki wymienne³⁰). W związku z tym tranzytowym położeniem wyrosło w tymże stuleciu najstarsze bodaj w zachodniej części Bałtyku emporium handlowe, Reric³¹), poprzednik Hainhabu. Później spotykamy „Aldinburg maritimam”, gród i port podany w itinerarium Adama³²), znaczny już w połowie X wieku, skoro staje się wówczas siedzibą biskupstwa. Mimo to jednak handel bałtycki późniejszej Meklemburgii w epoce wikińskiej jest niezbyt silny, ustępuje

²⁴) Adam, I, LX.

²⁵) Jacob, Der nordisch-baltische Handel der Araber, s. 51; Heyd, op. cit. I, s. 84/85; Arne, La Suède et l'Orient, s. 225.

²⁶) Saxo, XIV, V, 1.

²⁷) Zob. tu zresztą trafne uwagi Cunninghama, The Growth of English industry and commerce, s. 97, na temat niepewności sławianych w takich wypadkach też.

²⁸) Wilde, op. cit.; zob. Tymieniecki, Podgrodzia w północno-zachodniej Słowiańszczyźnie, Slavia Occid. II, 1922, s. 86; Bollnow, Burg und Stadt in Pommern, s. 86.

²⁹) Por. Małowist, op. cit. 115; W. Kowalenko, op. cit. s. 390—391.

³⁰) Wyznaczenie stałych targowisk dla wymiany przez Karola Wielkiego było tylko unormowaniem istniejących stosunków.

³¹) Zob. Koczy, op. cit., s. 223 i n.; Małowist, op. cit., s. 102/3.

³²) Adam II, XXII; II, XXI, sch. 15.

wyraźnie pomorskiemu pod względem eksportu własnego³³), a i tranzytowe funkcje pełni — po zburzeniu Rericu u progu tej epoki — głównie Haithabu.

Źródło ożywienia ruchu handlowego na obodrzyckim wybrzeżu leży nie w jego bezpośrednim zapleczu, ale dalej, na Zachodzie. Tam bowiem, w Niderlandach, wyrasta ośrodek produkcji przemysłowej na wielką skalę³⁴). Powstają miasta — rzecz by można — fabryczne, z wszystkimi związanymi z tym problemami rynków surowcowych, aprowizacji, rynków zbytu. Równolegle rozrasta się ogromnie handel między Flandrią a Anglią, Flandrią a Italią. Wzrost natężenia życia gospodarczego wyłania z kolei konieczność intensywniejszego wykorzystania terenów wschodnich, dotąd ekstensywnie eksploatowanych. W rozwijającym się w rezultacie handlu obok Flamandów, rehabilitowanych przez nowszą literaturę przedmiotu jako kupców, wybitny, z czasem główny udział biorą kupcy niemieccy³⁵).

Podbój Słowiańszczyzny połabskiej i świadoma polityka gospodarcza conquistadorów stwarza im coraz nowe możliwości w tych krajach, które i przed podbojem nie były im nie znane: drogi z Niemiec na Bałtyk istnieją dowodnie już w wieku X i XI, kupców saskich spotykamy w jedenaście-wiecznym Wolinie³⁶), a zapewne i przedlokacyjna Lubeka była im znana, i to z jak najlepszej strony pod względem możliwości handlowych; wskazuje na to fakt gromadnej do niej emigracji Bardowiczian po opanowaniu przez Sasów księstwa obodrzyckiego³⁷).

Owe kontakty przedpodbojowe z natury rzeczy musiały być słabsze. Słowianie, aczkolwiek zadomowieni na morzu, nie mają jeszcze sił i środków do zorganizowania i poprowadzenia wielkiego handlu tranzytowego między Bałtykiem a Zachodem³⁸), a Niemcy w obcym bądź co bądź kraju są tylko „gośćmi”. Sytuacja zmienia się przed połową XII stulecia. Niemcy stają trwale jako państwo nad Bałtykiem³⁹), a w słowiańskiej Lubece znajdują idealną bazę wypadową. Nie ulega wątpliwości, że inwazja niemiecka na morze, której zrazu Dania służy za brachium militare, była dla wymiany zjawiskiem nad wyraz pozytywnym. Kraje nad-

³³) Znaleźsk monēt kufickich jest tu znacznie mniej. Grupaują się przede wszystkim na terytorium Lutyków wokoło Płany, co zdaje się świadczyć że szły raczej od strony Zalewu, niż morskich portów obodrzycko-lutyckich (Dymin).

³⁴) Pirenne, *Geschichte Belgiens* I, s. 193 i n.; tenże, *Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Europas im Mittelalter*, s. 40 i n.; Górski, *Polska w zlewisku Bałtyku*, s. 56.

³⁵) Reincke, *Die Deutschlandfahrt der Flandrer*, *Hans. Geschichtsbl.* 67/68, 1942/1943, s. 51 i in.

³⁶) Relacja Ibrahima, wyd. Kowalski, s. 48/49; Widukind, III 64; Knorr, *op. cit.* s. 163; zob. Koczy, *op. cit.* s. 133.

³⁷) Helmold I, LXXVI.

³⁸) Labuda, *Główne momenty dziejów Bałtyku*, *Jantar* V, 4, 1947, s. 316.

³⁹) Roerig, *Lübeck*, *Hans. Geschbl.* 67/68, s. 25 i n.

bałtyckie, wraz z nimi i Pomorze, zostają wciągnięte w orbitę regularnego handlu idącego spoza Bałtyku: kupcy lubeccy już w drugiej połowie XII wieku pojawiają się na Rugii, w Zalewie i Gdańsku ⁴⁰⁾.

Słowianie są ciągle jeszcze aktywni na morzu, ale ta ich aktywność słabnie. Błyskawiczny, aczkolwiek w początkach pełen perypetii, rozwój Lubeki polokacyjnej wykazuje najlepiej, jak wielkie siły gospodarcze zostały tu zaangażowane. Na dłuższą metę konkurencji tej żaden z bałtyckich ludów nie będzie w stanie wytrzymać i ostatecznie ziemie ich staną się biernym przedmiotem eksploatacji.

Zbieram dotychczasowe wyniki: na przestrzeni omawianego okresu (wiek IX—XII) nie ma bodaj momentu, w którym by nie istniały stosunki wymienne Pomorza z Balticum, choć krzywa tych stosunków podlegała wahaniom. Największe jej obniżenie następuje na skutek wydarzeń politycznych, niszczących wojen duńskich i saskich w drugiej połowie XII wieku, lecz w ostatnich jego dziesiątkach podnosi się znowu.

Wymiana rzuca na pomorskie wybrzeże obok bałtyckich w głównej mierze przedmioty, które napłynęły na Bałtyk drogą handlu czy grabieży z pozabałtyckich obszarów. W okresie wikingim były to: szlachetny kruszec, broń frankońska i skandynawska, trochę tekstyliów wschodnich i zachodnich i inne wyroby rękodzielnicze, może sporadycznie jakieś owoce, korzenie, wino; w okresie słowiańskim i wczesnolubeckim — przede wszystkim sól, sukno i wyroby przemysłowe Zachodu. Pomorze dostarcza obok wspomnianych już klasycznych towarów „północy”: futer, skór, miodu, wosku, niewolników — przede wszystkim żywność i zapewne płótno dla uboższej pod tym względem Skandynawii; we wcześniejszych okresach najprawdopodobniej również sól kołobrzeską, wreszcie bursztyn. Wyraźnie na eksport pracuje przemysłowy ośrodek woliński. Przynajmniej od XI wieku poważne znaczenie odgrywa połów śledzia, masowo występującego wówczas u rańskich i pomorskich brzegów ⁴¹⁾.

Na bogactwach naturalnych i rozwiniętej produkcji rzemieślniczej bazujący stosunkowo żywy ruch handlowy wpływa silnie na różnicowanie się społeczne ludności; wytwarza on elitarną klasę kupców-korsarzy będących równocześnie przeważnie wiejskimi feodalami ⁴²⁾, którzy rejdą po miastach, przyczyniając się w dużej mierze do politycznej decentralizacji Pomorza. Kupiecki charakter tej grupy, tak wyraźnie występujący w źródłach u progu XII wieku ⁴³⁾, zatraca się jednak już w następnym stuleciu ⁴⁴⁾: jej osłabiony długotrwałymi wojnami potencjał go-

⁴⁰⁾ Helmold I, VI; *Pommersches Urkbuch* I 106.

⁴¹⁾ Łęga, *Obraz gospodarczy Pomorza Gdańskiego w XII i XIII wieku*, s. 33 i n.; Saxo, XIV XLIII. 5; *Pommersches Urkbuch* I. 150, 411.

⁴²⁾ Tymieniecki, *Podgrodzia*, s. 72—90.

⁴³⁾ *Żywoty św. Ottona* — Tymieniecki ib.

⁴⁴⁾ Ib. s. 110 i n.

spodarczy nie jest w stanie przewyciężyć konkurencji napływającego w tym okresie kupca niemieckiego. Nobil pomorski opuszcza podgrodzie-miasto i coraz rzadziej ukazuje się na szlakach morskich.

Oparty o port obodrzycki, śladem pomorskiego kupca-rycerza i gotlandzkiego „Bauernkaufmana” zdążający kupiec niemiecki przygotowuje w cieniu bałtyckiego imperium Danii z przełomu XII i XIII wieku własne dominium maris.